

Tone Pretnar

"Mladost, podaj mi krila!" : z dziejów jednego wersu w słoweńskich przekładach "Ody do młodości"

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 72/4, 205-216

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

TONE PRETNAR

„MLADOST, PODAJ MI KRILA!”
Z DZIEJÓW JEDNEGO WERSU
W SŁÓWENSKICH PRZEKŁADACH „ODY DO MŁODOŚCI”

1. Uwagi wstępne

Dzieło literackie — bez względu na jego miejsce w rodzimej literaturze lub w twórczości swego autora — ulega w przekładzie na język obcy nie tylko różnym modyfikacjom tekstowym (ściśle językowym i ogólnostylistycznym), lecz w obrębie literatury przyjmującej włącza się również w zbiór tekstów, który zwykliśmy nazywać literaturą przekładową: w zbiorze tym ze względu na świadomość artystyczną poszczególnych epok i tłumaczy nabiera nowych wartości, zarówno poetyckich, jak i światopoglądowych, i może — ale nie musi — oddziaływać na rozwój literatury przyjmującej. Innymi słowy: każde kolejne tłumaczenie aktualizuje tekst literacki zgodnie z nastawieniem estetycznym okresu i możliwościami translatorskimi tłumacza — w tym zamyka się geneza (motywacja wyboru, sposoby tłumaczenia) i historia tłumaczonego tekstu literackiego. Rozpatrując historycznie i porównawczo kolejne przekłady tego samego tekstu literackiego na te same języki, można zaobserwować szereg rozbieżności, ale i ważnych podobieństw, nawet tożsamości. Tę ostatnią sytuację egzemplifikują dzieje wersu „*Mladost, podaj mi krila!*” Podstawowe o nim informacje są następujące:

— jest on przekładem wersu 2 *Ody do młodości* Adama Mickiewicza na język słoweński, pióra Josipa Murna Aleksandrova, pochodzącym z roku 1900¹;

— jako jedyny powtarza się we wszystkich XX-wiecznych przekładach na język słoweński.

¹ Zmiana przedrostka: „dodaj” — „podaj”, nie wchodzi w zakres tych rozważań, gdyż wszystkie polskie edycje pośmiertne pism poety powtarzają błąd wydania z r. 1838: „podaj”, sprostowany dopiero przez S. Pigonia w edycji z 1929 roku. Zob. komentarz w: A. Mickiewicz, *Dzieła wszystkie*. T. 1, cz. 1. Opracował Cz. Zgorzelski. Wrocław 1971, s. 282.

Fakt, że tłumacz słoweński zainteresował się Mickiewiczowską *Odą do młodości* dopiero pod koniec w. XIX, oraz fakt, że słoweńskie przekłady XX-wieczne powtarzają Murnowskie tłumaczenie wersu 2, wymagają:

— przyjrzenia się recepcji twórczości Mickiewicza w literaturze słoweńskiej;

— zestawienia chronologicznego tłumaczeń *Ody do młodości* w literaturach południowosłowiańskich;

— zbadania, w jakim stopniu przekłady słoweńskie odzwierciedlają organizację metryczną, słownik i składnię oryginału i w jaki sposób teksty te funkcjonują w obrębie literatury przekładowej.

2. Tłumacze słoweńscy wobec tekstów Mickiewicza

Pomimo stosunkowo wczesnych zainteresowań France Prešerena i Stanka Vraza poezją Mickiewicza (lata trzydzieste w. XIX)² w romantyzmie słoweńskim nie brano *Ody do młodości* na warsztat translatorski. Choć Prešeren, zgodnie z panującą w centralnym wariacie romantyzmu słoweńskiego świadomością wspólnoty europejskiej literatur słowiańskich, tłumaczył Mickiewicza na język niemiecki, a Vraz, zgodnie z cechującym wariant wschodni przekonaniem o odrębności poszczególnych literatur słowiańskich, tłumaczył go na słoweński, łączyła ich wspólna postawa wobec ody jako gatunku. Oda bowiem jako gatunek zbanalizowała się w słoweńskim Oświeceniu zarówno centralnym (*Pisarnice*, Japelj, Vodnik), jak i wschodnim (Volkmer, Modrinjak). Programową wartość osiągnęły natomiast w romantyzmie słoweńskim takie formy poetyckie, jak sonet (*Rezygnacja* w przekładzie niemieckim Prešerena³), ballada (*Powrót taty* w przekładzie słoweńskim Vraza⁴), a także wypowiedzi poetyckie wyraziście nawiązujące do twórczości ludowej (fragment o pieśni gminnej z *Konrada Wallenroda*, w niemieckim tłumaczeniu Prešerena⁵) oraz poświęcone sprawie narodowej (*Modlitwa pielgrzymą* z *Ksiąg narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, w słoweńskim przekładzie Vraza⁶). Ta sama orientacja gatunkowo cechowała

² Zob. T. S. Grabowski, *Mickiewicz wśród Słoweńców*. „Pamiętnik Słowiański” 1956. — J. Pogačnik, *Bibliografia słoweńskich przekładów Mickiewicza*. Jw., s. 172. — G. Kocijan, J. Koruza, J. Pogačnik, *Bibliografski pregled slovenskih prevedov iz poljske književnosti*. W: R. Štefan, *Poljska književnost*. Ljubljana 1960, s. 489, 531.

³ *Die Resignation*. Aus dem Polnischen des A. Mickiewicz. „Illyrisches Blatt” 1937, nr 9.

⁴ *Vrnitev očeva*. Narodna in univerzitetna knjižnica w Lublanie, rkps bez sygnatury.

⁵ *O Volkslied der Erinnerungen*. Jw., rkps 840/V, nr 2.

⁶ *Molitva romarja poljskega*. Spuščizna D. Rakoveca w Archiwum Państwowym w Zagrzebiu, rkps.

również nurty filologiczny (Miklošič⁷, Valjavec⁸) i słowianofilski (Trnovec⁹) XIX-wiecznych przekładów słoweńskich z Mickiewicza, przy czym ten drugi nurt rozszerza repertuar gatunkowy tłumaczeń o powieść poetycką¹⁰.

Murn, którego twórczość, zarówno oryginalna, jak i przekładowa, osadzona jest w różnorodności stylistycznej modernizmu słoweńskiego, nie zmienia zasadniczo przedstawionego modelu XIX-wiecznych tłumaczeń tekstów Mickiewicza. Świadczy o tym, mieszczący się w konwencji Aškercowskich i Cankarowskich ballad i parabol wschodnich, przekład *Renegata*¹¹. Ów model wzbogacił się natomiast przekładem *Ody do młodości*¹², którego powstaniu nie przeszkadzała już romantyczna hierarchizacja gatunków. Poza tym *Oda* mieściła się w ramach indywidualnego poetyckiego programu tłumacza¹³.

Słoweńskie przekłady XX-wieczne tekstów poetyckich Mickiewicza bądź to potwierdzają artystyczną i znaczeniową wartość określonej formy poetyckiej w twórczości oryginalnej tłumacza (tłumaczenie wybranych sonetów Mickiewicza¹⁴ uzasadnione jest kontrastem pomiędzy „harmonijną” formą a przekazem „nieharmonijnej” rzeczywistości w oryginalnych sonetach tłumacza, Vojeslava Molego¹⁵), bądź też stanowią próbę pełniejszego, bardziej adekwatnego przedstawienia twórczości Mickiewicza czytelnikowi słoweńskiemu. Można tu mówić o trzech istotniejszych próbach. Pierwszej dokonał pod koniec dwudziestolecia międzywojennego i w czasie drugiej wojny światowej Tine Debeljak. Oprócz

⁷ *Domovina*. [Przekład sonetu *Stepy akermanskie*]. „Ljubljanski Zvon” 1894, s. 187—188.

⁸ *Farys*. „Novice” 1856, nr 10; *Stepe Akermanske* [*Stepy akermanskie*]. Jw., nr 32; *Morska tihota* [*Cisza morska*]. Jw., nr 39; *Vožnja po morju* [*Zegluga*]. Jw., nr 42; *Očetova vrnitev* [*Powrót taty*]. W: *Koledar Družbe sv. Mohorija za leto 1867*.

⁹ W antologii M. Trnovca *Kitica povestic* (Trst 1891) znajdują się następujące przekłady z Mickiewicza: *Juzerkinja* (*Świtezianka*), *Na preži* (*Czaty*), *Vidoviči* (*Trzech Budrysów*), *Vrnitev otca* (*Powrót taty*); w antologii *Venec povestic* (Trst 1910): *Jugoviči* (*Trzech Budrysów*), *Povrat otca* (*Powrót taty*), *Ribica* (*Rybka*), *Švitezjanka* (*Świtezianka*), *To ljubim* (*To lubię*), *Almanzor* (*Alpuhara*).

¹⁰ *Gražina, historična pesem*. Prevedel M. Trnovec. Gorica 1909; *Iz epske pesmi „Konrad Wallenrod”*. W: M. Trnovec, *Šopek povestic*. Trst 1913.

¹¹ *Renegat*. W: J. Murn Aleksandrov, *Pesmi in romance*. Ljubljana 1903, s. XXXI.

¹² *Oda na mladost*. W: jw., s. XXX.

¹³ Zob. Z. Darasz, *Od moderny do ekspresjonizmu. Z przemian świadomości literackiej w Slovenii*. Kraków 1980 (maszynopis rozprawy doktorskiej, Bibl. Jagiellońska), s. 50—51.

¹⁴ *Morska tišina* [*Cisza morska*]. „Omladina” 1906; *Bakčisaraj v noči* [*Bakczy-saraj w nocy*]. „Ljubljanski Zvon” 1910; *Gora Kikineis* [*Góra Kikineis*]. Jw., 1911, i „Življenje in svet” 1934.

¹⁵ Zob. F. Zadavec, *Zgodovina slovenskega slovstva*. T. 6. Maribor 1972, s. 170.

sonetów i ballad tłumaczył on teksty programowe, fragmenty *Pana Tadeusza*, a także przedstawił nową wersję przekładową *Ody do młodości*¹⁶. W latach czterdziestych przetłumaczył na nowo *Sonetę krymskie* Dušan Ludvik, dając wtedy również przekład liryku *Nad wodą wielką i czystą* oraz *Ody do młodości*¹⁷. Lata pięćdziesiąte przyniosły pierwszą próbę przekładu *Dziadów* na język słoweński, której dokonała Rozka Štefan, pierwsza tłumaczka całości tekstu *Pana Tadeusza* oraz redaktorka drugiego wyboru poezji Mickiewicza, m. in. zawierającego przekład *Ody do młodości* sporządzony przez Dušana Ludvika, a poprawiony przez redaktorkę¹⁸.

Tłumacz słoweński zainteresował się wprawdzie *Odą do młodości* dopiero w 80 lat po jej powstaniu, jednak następnie tekst ten próbowano tłumaczyć na język słoweński jeszcze trzy razy, w różnych okolicznościach. Byłoby rzeczą ciekawą zestawić chronologię przekładów słoweńskich i pozostałych przekładów południowosłowiańskich.

3. „Oda do młodości” w pozostałych południowosłowiańskich literaturach przekładowych

Już w latach trzydziestych w. XIX powstają przekłady *Ody do młodości* na obszarach chorwackim¹⁹ i serbskim²⁰, a linia historyczna recepcji tego tekstu poprzez przekład przerywa się w Chorwacji — być może również ze względów gatunkowych — na lat ponad 70²¹, nato-

¹⁶ *Dva Krimski soneta: Bakčisaraj [Bakczysaraj], Grob Potocke [Grób Potockiej]*. „Dom in svet” 1942; *Trije Budriši [Trzech Budrysów]*. W: T. Debeljak, *Obisk*. Ljubljana 1943; *Himna na praznik Marijnega Oznanjenja (Hymn na Dzień Zwiastowania N. P. Marii)*. „Slovenec” 1935; *Ordonova utrdba [Reduta Ordonal]*. „Dom in svet” 1939; *Mojster mojstrov [Arcymistrz]*. Jw., 1943; *Gospod Tadej [Pan Tadeusz, ks I, w. 411—504]*. „Slovenec” 1935; *Uvodi iz „Pana Tadeusza” [wstęp do ks. I]*. W antologii: *Poljska, njena zgodovina in njen duh*. Uredil T. Debeljak. Ljubljana 1939, s. 3; *Oda na mladost*. W antologii: *Kitica Mickiewiczvih. Uvod in prevod T. Debeljak. Lesorezi B. Remec*. Ljubljana 1943, s. 34—36.

¹⁷ *Krimski soneti*. „Novi svet” 1949; *Nad vodo širno in zorno*. Jw.; *Oda do mladosti*. Jw., 1948.

¹⁸ *Praznik mrtvih [Dziady, cz. III, sc. 7]*. „Naši razgledi” 1955; *Gospod Tadej, ali zadnji maščevalni pohod v Litvi*. Prevedla R. Štefan. Ljubljana 1974; *Oda na mladost*. W: A. Mickiewicz, *Pesmi in pesmitve*. Ljubljana 1967.

¹⁹ Informuje o tym V. Frančić w artykule *Adam Mickiewicz w chorwackich i serbskich prekladach* („Pamiętnik Słowiański” 1949, s. 129): „jeżeli wyłączymy przekład *Ody do młodości* Serba Magaraševicia [...]”.

²⁰ T. Pavlović, *Oda na mladež*. „Letopis Matice srpske” 1837, s. 66—68.

²¹ Tzn. do przekładu I. Velikanovicia z roku 1908. Zob. D. Živanović, *Mickiewicz w literaturze serbochorwackiej*. W zbiorze: *Adam Mickiewicz. 1855—1955*. Wrocław 1958, s. 328, 331, 348.

miast w Serbii tłumaczenie Teodora Pavlovicia wchodzi z czasem w obieg literatury dydaktycznej: konkretyzacja abstraktu „młodość” poprzez użycie rzeczownika zbiorowego „*mladež* [młodzież]” spowodowała uwarunkowany historycznie odbiór zawartego w wierszu programu, z którym związane są przedruki tego przekładu w czasopiśmie kulturalno-społecznym, w zbiorze poezji oryginalnych oraz w podręcznikach historii i teorii literatury²².

Analogiczna modyfikacja („młodość — „*mladežta* [młodzież]”) występuje też w pierwszym przekładzie *Ody* na język bułgarski, dokonanym przez G. Stojnowa za pośrednictwem tłumaczenia rosyjskiego²³. Owo pośrednictwo tekstów rosyjskich jest zresztą typowe dla XIX-wiecznej, Wazowowskiej tradycji translatorskiej²⁴. Charakterystyczny jest fakt, że omawiana modyfikacja nie powoduje zmiany obiegu literackiego przekładu *Ody do młodości* (na zmianę taką mógłby ewentualnie wskazywać jedynie przekład anonimowy fragmentu *Ody* z 1925 roku²⁵).

Przekłady XX-wieczne (Iso Velikanović na terenie serbsko-chorwackim²⁶; na bułgarskim — Błaga Dimitrowa²⁷ i Nikołaj Kowaczew²⁸) wykazują ambicję przewartościowania dawniejszych prób, podobnie jak wymienione wcześniej przekłady słoweńskie.

4. Teksty przekładów wobec tekstu oryginału

Należałoby teraz prześledzić, w jakim stopniu poszczególne przekłady słoweńskie respektują organizację metryczną, słownik i składnię oryginału, niezależnie od swojego kontekstu historycznokulturowego.

4.1. Organizacja metryczna oryginału i przekładów

4.1.1. Metryka oryginału

Tekst oryginału wykorzystuje w dowolnej kolejności typowe średniówkowe (10-, 11- i 13-zgłoskowe) oraz bezśredniówkowe (7- i 8-

²² M. Popović drukował w czasopiśmie „Podunavka”, 1844, przekład T. Pavlovicia, sygnując tekst swoim nazwiskiem. Zob. Živanović, *op. cit.*, s. 331. — M. Popović, *Mač i pero*. 1851. — Dj. Maletić drukował przekład *Ody* w podręczniku *Primeri poetskih sredstava* (1851).

²³ *Oda kym mladežta*. Prevedel ot russki G. Stojnow. W antologii: *Bułgarska sbirka*. T. 1. Sofia 1904, s. 21—23.

²⁴ Zob. K. Krejčič, *Mickiewicz w literaturach zachodnich i jižnich Slovanů*. „Slavia” 1956.

²⁵ *Oda kym mladežta*. „Socjalisticzeska mladež” 1925.

²⁶ Zob. Živanović, *op. cit.*, s. 348.

²⁷ *Oda na mladostta*. „Mladežka iskra” 1945.

²⁸ *Oda na mladostta*. W: A. Mickiewicz, *Izbrani stichotworenija*. Prewedel ot polski N. Kowaczew. Seliewo 1947, s. 17.

-zgłoskowe) wzorce sylabiczne w sporadycznym przeplocie z krótszymi wersami (3- i 5-zgłoskowymi). Ich udział procentowy jest następujący:

wersy średniówkowe	40,00	
13-zgłoskowiec (7+6)		8,00
11-zgłoskowiec (5+6)		16,000
10-zgłoskowiec (5+5)		16,000
wersy bezśredniówkowe	57,33	
8-zgłoskowiec		56,00
7-zgłoskowiec		1,33
krótsze wersy	2,67	
5-zgłoskowiec		1,33
3-zgłoskowiec		1,33

W zależności od akcentowej determinacji średniówki i klauzuli polskiego wiersza sylabicznego większość średniówkowych wzorców wersowych jest 4- bądź 5-zestrojowa, bezśredniówkowych zaś 3-zestrojowa. Stanowi to ważny punkt wyjścia dla tłumacza przekładającego polski wiersz sylabiczny na inny system wersyfikacyjny.

4.1.2. Metryka przekładów wobec metryki oryginału

4.1.2.1. Transformacje sylabotoniczne

W związku z zanikiem systemu sylabicznego w literaturze Słowenii środkowej już pod koniec w. XVI, we wschodniej zaś w początku w. XIX wiersz sylabiczny — niezależnie od swego słowiańskiego czy romańskiego pochodzenia — przekłada się równozgłoskowymi odpowiednikami sylabotonicznymi, z reguły stopami 2-zgłoskowymi²⁹; ekwiwalentem sylabicznych wzorców parzystozgłoskowych są trocheje, a nieparzystozgłoskowych jamby. Reguła ta dotyczy wyłącznie utworów składających się z wersów sylabicznych równozgłoskowych i dopuszcza regularne albo fakultatywne występowanie wygłosowej kataleksy lub hiperkataleksy. Ograniczony do wiersza regularnego zasięg tej reguły i zmienność jej realizacji — być może w tym samym stopniu co względy gatunkowe — przyczyniły się do opóźnienia pierwszego przekładu *Ody do młodości* na język słoweński. Możliwość wersyfikacyjnie adekwatnego, sylabotonicznego przekładu takiego utworu, jakim jest *Oda do młodości*, zaistniała w historii wersyfikacji słoweńskiej dopiero w momencie powstania reguły sylabicznego przedłużania bądź skracania pozycji słabej w nagłosie i w środku wersu — reguły charakterystycznej dla jambów i trochejów modernistów słoweńskich, a zwłaszcza Murna Aleksandrova i Župančiča³⁰.

²⁹ Zob. R. Štefan, *Nekaj problemov ob prevajanju starejše poljske poezije*. „Sodobnost” 1978, s. 1014—1016.

³⁰ Zob. F. Zadravec, *Slovenski verz od 1895 do 1920*. „Slavistična revija” 1979. Przedruk w zbiorze: *Oton Župančič: Simpozij 1978*. Uredil F. Bernik. Ljubljana 1979. — T. Pretnar, *Metrične osnove Murnovega verza*. „Jezik in slovstvo” 1979/80.

Murn stosuje w swoim przekładzie jedynie 1-, 2- lub 3-sylabowe przedłużenia albo skrócenia nagłosu wersowego przy konsekwentnie 1-sylabowej pozycji słabej w środku wersu i słabym, paroksytonicznym wygłosie wersowym.

Druga próba zastąpienia wiersza sylabicznego odpowiednikiem sylabotonicznym — korektura przekładu Dušana Ludvika dokonana przez Rozkę Štefan — stosuje wersy wyłącznie jambiczne i nie uwzględnia już modernistycznej modyfikacji nagłosu wersowego. Respektuje 1-sylabową nagłosową pozycję słabą, lecz modyfikuje wygłos: skraca go albo przedłuża nie tylko o dopuszczalną w ramach kataleksy lub hiperkataleksy 1 sylabę. Pozwala ponadto na metrycznie nie przewidziane, a składniowo lub leksykalnie uwarunkowane i w tradycji słoweńskiego sylabotoniczmu umotywowane 2-, 3- i 4-sylabowe wzdłużenia i skrócenia wygłosu wersowego. Wskutek tej modyfikacji przekład zawiera 14,67% wersów o wygłosie oksytonicznym.

Podana niżej tabela ukazuje częstotliwość procentową rozszerzania i skracania wiersza sylabotonicznego.

	ta sama liczba sylab co w oryginale	wzdłużenia				skrócenia			
		1	2	3	4	1	2	3	4
Murn	26,67	32,00	13,33	5,33	—	10,67	8,00	4,00	—
Štefan	16,00	44,00	6,67	13,33	1,33	5,33	10,67	1,33	1,33

4.1.2.2. Transformacje toniczne

Tine Debeljak i Dušan Ludvik przyjmują zestrojowość wiersza Mickiewicza za element metryczny. Zachowując liczbę zestrojów akcentowych w poszczególnych wersach, nie uwzględniają ich rozpiętości sylabicznej. W duchu ścisłego tonizmu słoweńskiego tonizują — poprzez użycie metrycznie ambiwalentnych monosylab — pozycje słabe i atonizują mocne. W zgodzie ze składniowo uwarunkowanym tonizmem luźnym XX w. wykorzystują składniowe podporządkowanie przycisku wyrazowego akcentowi frazowemu. Czyni tak zwłaszcza Debeljak.

Oto jak przedstawiają się rezultaty zabiegów wersyfikacyjnych w przekładach dokonanych przez tych tłumaczy, którzy stosują wzorzec toniczny (zestawienie procentowe):

	Debeljak	Ludvik
ta sama co w oryginale liczba jednostek akcentowych i sylabicznych	14,67	22,67
ta sama liczba jednostek akcentowych, lecz niezgodność ich rozpiętości sylabicznej	44,00	50,67
wzmocnienie akcentowe pozycji metrycznie słabych	14,67	5,33
atonizacja pozycji metrycznie mocnych	8,00	6,67
składniowe podporządkowanie przycisku wyrazowego akcentowi frazowemu	18,67	14,67

Uwzględniając scharakteryzowane powyżej transformacje systemowo-wersyfikacyjne, można ustalić udział realizacji metrycznie jednoznacznych w ramach przyjętego systemu wersyfikacyjnego: Murn — 69,33%, Debeljak — 58,67%, Ludvik — 75,33%, Štefan — 60,00%. Wśród tych realizacji mieści się interesujący nas wers „*Mladost, podaj mi krila!*” Jest on bowiem jambiczny i 3-akcentowy. I w tym tkwi jedna z przyczyn, dla których powtarzają go wszystkie pomurnowskie przekłady *Ody*.

4.1.3. Segmentacja stychiczna tekstu

Segmentację stychiczną tekstu oryginału zachowują wszystkie przekłady; układ rymów zaś respektują w następującym zakresie: Murn — 81,82%, Debeljak — 72,73%, Ludvik — 54,55%, Štefan — 54,55%. Równoległe ze zmianą układu rymów realizujące je pary wyrazów wchodzą w odmienne wzajemne stosunki niż w oryginale. Jeżeli połączone rymem pary wyrazów można traktować jako tekst samodzielny, należący do podstawowego tekstu poetyckiego i nadający mu informacje dodatkowe³¹, to sensowne wydaje się prześledzenie gramatycznej struktury rymów w oryginale i w przekładach.

Typ rymu	Mickiewicz	Murn	Debeljak	Ludvik	Štefan
gramatyczny	60,97	56,41	56,41	48,72	51,29
niegramatyczny	39,03	43,59	43,59	51,28	48,71

Okazuje się, że przekłady nie zawsze zachowują gramatyczny charakter rymów oryginału:

rym gramatyczny:

światem — kwiatem, *svetom — cvetjem* (Murn), *svetom — cvetom* (Ludvik);
słońca — końca, *sonca — konca* (Murn, Debeljak, Ludvik);

rym niegramatyczny:

zaciemia — ziemia, *jemlje — zemlja* (Murn), *odet je — svet je* (Debeljak),
meGLE — zemlja je (Štefan);
śliska — się [...] odciska, *cesta — zvesta* (Ludvik, Štefan);
ćmiące — słońce, *menja — odrešenja* (Murn), *sviti — sledi ti* (Debeljak),
svetljava — zdravo (Ludvik);

lecz również zastępują rymy gramatyczne niegramatycznymi:

odmętem — okrętem, *v močvari — krmari* (Ludvik, Štefan);
głazu — płazu, *golazen — prazen* (Debeljak);
przyjaciele — cele, *mladi — zakladi* (Murn);

i odwrotnie:

[wody] trupie — w skorupie, *valovje — skalovje* (Murn), *v pomračini — v globini* (Debeljak), *na gladini — v lupini* (Ludvik, Štefan);
śliska — się [...] odciska, *vije — odbije* (Murn), *vstopiti — odstraniti* (Debeljak).

³¹ Zob. L. Pszczołowska, *Rym*. Wrocław 1972, s. 21, 52—53.

Wnioskować by z tego można, że dla tłumaczy istotniejsza była stro-
na brzmieniowa niż funkcja gramatyczno-znaczeniowa rymu. A ponie-
waż interesujący nas wers „*Mladost, podaj mi krila!*” w przekładzie
Murna pozwalał zachować obie funkcje rymowania, powtarzają jego
brzmienie wszystkie późniejsze przekłady słoweńskie *Ody*.

4.2. Budowa leksykalno-frazeologiczna

Dobór wyrazów rymowanych w przekładach pozostaje w ścisłym
związku z cechującymi oryginał zasadami organizacji leksykalno-frazeo-
logicznej. Transformacje systemowowersyfikacyjne łagodzą niezgodności
zachodzące pomiędzy wiernością metryczną a wiernością leksykalną
przekładu, jakich na podstawie doświadczeń czytelniczych skłonni byli-
byśmy oczekiwać. Na skutek tych transformacji powstaje natomiast
opozycja innego typu. Opozycja pomiędzy przekładami stosującymi
wiersz toniczny i respektującymi cechy leksykalno-frazeologiczne orygi-
nału w granicach od 77⁰/o (Ludvik) do 83⁰/o (Debeljak) a próbami zrea-
lizowanymi w wierszu sylabotonicznym, uwzględniającymi od 56⁰/o
(Murn) do 75⁰/o (Štefan) tych samych cech. Opozycja ta wynika ze stop-
nia sylabicznej określoności pozycji słabych w obydwu systemach wier-
szowych: im luźniej zdeterminowana sylabicznie jest pozycja metrycz-
nie słaba, tym większa jest możliwość leksykalnie wiernego tłumaczenia
wiersza.

Bardzo rzadko mamy do czynienia z niedokładnym zrozumieniem le-
ksyki oryginału i w związku z tym — niepoprawnym tłumaczeniem,
jak np. u Murna:

Patrz, jak nad jej wody trupie
Wzbił się jakiś płaz w skorupie.

Poglej, kak vzburkano valovje / kot plaz nam buta ob skalovje. [Patrz,
jak wzburzone fale / niczym lawina uderzają o skały.]

Spowodowane bliskością dźwiękową rzeczownika polskiego „płaz”
i słoweńskiego „plaz [lawina]” utożsamienie znaczeniowe pociągnęło za
sobą dalsze zmiany leksykalne w tych dwu wersach: neutralizację „wo-
dy trupie” poprzez wprowadzenie *collectivum* słoweńskiego „valovje
[fale]”, błędny przekład „w skorupie” na „skalovje [skały]”, zmianę
czasu i aspektu czasownika: „wzbił się” — „buta [uderza]”.

Najwięcej zmian dotyczy jednak neutralizacji lub naddanego nace-
chowania użytych w oryginale jednostek leksykalnych czy frazeologicz-
nych, jak np. w wersji „Takie widzi świata koło” czasownik „widzi”
intensyfikują tłumacze: „odpre se [otworzy się]” (Murn, Ludvik, Šte-
fan), „objemlje [obejmuje]” (Debeljak), jednocześnie neutralizując zesta-
wienie rzeczownikowe „świata koło”: „svet [świat]” (Murn), „obzor [wi-
dnokrąg]” (Debeljak), „širjava [rozległość]” (Ludvik, Štefan).

Jednostki frazeologiczne typu „łeb urwał”, „stanął na zrębie” tłuma-
czone są na ogół neutralnym wyrazem: „zadušil [udusił]” (Murn, De-

beljak), „*obglavi* [zetnie głowę]” (Ludvik, Štefan), oraz: „*nastal je* [stał się]” (Murn, Ludvik, Štefan), rzadko natomiast opisowo: „*postal je* [...] *v vsej prostornini* [pojawił się [...] w całej okazałości]” (Debeljak), zresztą mylnie.

Równie rzadko spotykamy tłumaczenie jednostki leksykalnej za pomocą odpowiednika frazeologicznego: „*zaciemia*” — „*vid ti jemlje* [wzrok ci zabija]” (Murn); „*zamroczy*” — „*je pala na rame* [obciążyla barki, spadła na barki]” (Ludvik), „*vid odvzame* [wzrok zabije]” (Štefan).

Spośród jednostek modyfikujących intensywność tekstu warte są uwagi:

— neologizmy w przekładach XX-wiecznych, np. „*tečine*” (Debeljak), „*koloteče*” (Ludvik, Štefan) w miejsce „*tory*”, które Murn tłumaczy neutralnie: „*tir*”;

— augmentatywy, jak: „*megline*” w miejsce „*mgła*” czy „*zemlijne*” — „*ziemia*” (Ludvik);

— amplifikacje opisowe, np.: „*vzcveteš nam kot pomladi, ko se vse pomlaja* [zakwitniesz nam jak na wiosnę, gdy wszystko się odmładza]” w miejsce „*Zielone przypomnisz lata*” (Debeljak).

W kontekście takich zmian leksykalno-frazeologicznych Murnowskie tłumaczenie wersu 2 okazuje się rozwiązaniem doskonałym, co potwierdza powtarzanie go przez wszystkich następnych tłumaczy.

4.3. Budowa składniowa

Budowę składniową wypowiedzeń złożonych zachowują wszystkie przekłady prawie w całości. Najbardziej zauważalnym zabiegiem translatorskim jest neutralizacja nacechowanego szyku zdania:

Dzieckiem w kolebce kto łeb urwał Hydrze — *Kdo zadušil hidro je v zibeli* [Kto udusił Hydrę w kolebce] (Murn), *Kdor v zibeli zadušil hidro je kot dete* [Kto w kolebce udusił Hydrę dzieckiem] (Debeljak), *Kdor kot otrok že v zibki hidro obglavi* [Kto dzieckiem jest w kolebce Hydrze głowę zetnie] (Ludvik), *kdor v zibki Hidro kot otrok obglavi* [Kto w kolebce Hydrze dzieckiem zetnie głowę] (Štefan).

Takiej neutralizacji szyku towarzyszy często zmiana podmiotu:

Niech nad martwym wzleć światem — *Nad mrtvim svetom duh moj vzleti* [Nad martwym światem, duchu mój, wzleć] (Debeljak), *Nad mrtvim svetom naj vzlete* [Nad martwym światem niechaj wzleć] (Štefan).

Rzadziej występuje odwrotny zabieg translatorski — nacechowanie szyku neutralnego:

W rajską dziedzinę ułudy — *V deželo rajsko domišlije* [W krainę rajską ułudy] (Štefan).

Wyrazistą cechą przekładów jest dodawanie przydawek, których używają tłumacze bądź to w neutralnym w Słowiańszczyźnie szyku: przydawka — wyraz określany, bądź też w szyku inwersyjnym:

Kędy zapał tworzy cudy — *Ustvarja ogenj cuda poln razsodja* [Tworzy ogień cudy, pełen rozsądku] (Murn);

Obszar gnuśności zalany odmieciem — *Gnusobe prostor ves utopljen v močilo* [Gnuśności przestrzeń całkowicie zatopiona w odmęcie] (Debeljak);
ry przeklętej (Debeljka), *Žrtve iztrga peklu iz pred praga* [Ofiary wydrze piekła paszczy] (Murn), *Peklu iztrga žvrte bo preklēte* [Piekłu wydrze ofiary przeklęte] (Debeljak), *Žrtve iztrga peklu iz pred praga* [Ofiary wydrze piekłu sprzed progu] (Ludvik), *Peklu iztrga žrtev iz pred praga* [Piekłu wydrze zane są jedną nicią] (Debeljak).

Rzadko uwidoczni się tendencja odwrotna — likwidacja przydawki:

Kiedy je razem nić powiąże złota — *Ko nas vse ena nit prepleta* [Kiedy nas wszystkich jedna nić wiąże] (Murn), *Če so povezana na eni niti* [Gdy powiązane są jedną nicią] (Debeljak).

Konstrukcje imiesłowowe bywają najczęściej tłumaczone jako zdania współrzędnie bądź podrzędnie złożone:

Aż opleśniałej zbywszy się kory
Zielone przypomnisz lata.

Razgrebite površje le starosti, / Že svetno vas odene krilo. [Rozgrzebcie tylko powierzchnię starości, / Już kwitnąca was ogarnie szata.] (Murn); *Potem pa, ko znebiš te stare plesnine, / Vzcveteš nam kot pomladi, ko se vse pomlaja.* [Potem zaś, gdy pozbedziesz się tej starej pleśni, / Zakwitniesz nam jak na wiosnę, gdy wszystko się odmładza.] (Debeljak); *da znebiš se skorje plesneče / spet ozeleniš kot pomladi.* [byś się pozbyła spleśniałej kory / i znów zazieleniła się jak na wiosnę.] (Ludvik); *da skorje se znebiš plesneče, / ozeleniš spet kot pomladi.* [byś się kory pozbyła spleśniałej, / zazieleniła się znów jak na wiosnę.] (Štefan).

Pryskają nieczułe lody
I przesady światło ćmiące.

Glej, led debeli se že taja / In z lučjo noč. predsodkov menja. [Patrz, lód gruby już się topi / I światłem noc przesądów zmienia.] (Murn); *Že taja se ledena gora, / Iz teme predsodkov vro že sviti.* [Już topi się kra, / Z ciemności przesądów wzbijają się światła.] (Debeljak); *Led brezčutja se lomi in taja / In z njim predsodki temneči svetljava.* [Lód nieczułości łamie się i topi, / Razem z nim przesady ćmiące światło.] (Ludvik); *Že lomi se brezčutja led, / Izgublja se predsodkov mora.* [Już łamie się nieczułości lód, / Znika przesądów zmora.] (Štefan).

W kontekście cytowanych wyżej modyfikacji składniowych wers 2 *Ody do młodości* w przekładzie Murna okazuje się niemal doskonałą realizacją składni oryginalnej.

Również Murnowski tytuł wiersza: *Oda na mladost*, archaiczny w swym brzmieniu, dzięki adekwatności do stylistyki tytułu oryginalnego został zachowany w XX-wiecznych przekładach tekstu.

5. Zakończenie

Tłumaczenie *Ody do młodości* Josipa Murna Aleksandrova ukazało się drukiem we wstępie Ivana Prijatelja do pośmiertnie wydanego zbioru Murna pt. *Pesmi in romance* (1903). Wkomponowane w tekst krytycz-

ny, miało ono jedynie ilustrować horyzonty literackie poety. Wartość programową tego przekładu ujawnia natomiast nie tylko korespondencja Murna i jego twórczość oryginalna³², lecz również wpływ tej wersji słoweńskiej na poezję Župančiča³³. W okresie pomodernistycznym próba Murna pozostawała faktem wyłącznie historycznoliterackim. Negatywne oceny słoweńskich krytyków i historyków literatury przesłoniły jej oryginalne rozwiązania. Dlatego też nie zwracano uwagi na powtarzanie brzmienia wersu 2 w tłumaczeniach późniejszych.

W wieku XX pojawieniu się słoweńskich przekładów *Ody do młodości* towarzyszą konteksty zupełnie innego typu. Utwór ten nie może być przez tłumaczy współczesnych traktowany jako ekspresja ich własnego programu artystycznego, wolno jednak przypuszczać, że przekład Ludvika z 1948 r. stanowił swego rodzaju manifestację ideową. Pozostałe przekłady *Ody do młodości* (Debeljak — 1943, Ludvik — 1955, Štefan — 1967) mieszczą się właściwie zupełnie w ramach działań przekładowych udostępniających publiczności słoweńskiej klasykę literatur obcych. Znalazło to wyraz zwłaszcza w przekładzie *Ody* zredagowanym przez Rozkę Štefan, w gruncie rzeczy wersyfikacyjnie i leksykalnie bardziej archaicznym od wersji Murna. Oznaczać by to mogło, że *Oda do młodości* zajęła już, niestety, na stałe pozycję szacownej klasyki literatur słowiańskich.

³² Zob. J. Murn, *Zbrano delo*. Uredil D. Pirjevec. T. 2. Ljubljana 1954, s. 138, 142. — I. Prijatelj, *Aleksandrov*. Wstęp w: J. Murn *Aleksandrov, Pesmi in romance*, Ljubljana 1903, s. XXXII.

³³ Zob. A. Słodnjak, *[Przemówienie]*. W zbiorze: *Adam Mickiewicz. 1855—1955*, s. 362.